

4. Білоусько Я.К., Питулько В.О., Товстопят В.Л. Державна підтримка техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва // Економіка АПК. — 2005. — № 5. — С. 31—32.
5. Валентинов В.Л. Регулювання міжгалузевих відносин як складова інституційного розвитку АПК // Економіка АПК. — 2004. — № 11. — С. 48—50.
6. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) — К.: Світ знань, 2002. — 528 с.
7. Андрійчук В.Г. Капіталізація вітчизняного сільського господарства: суть, напрями, механізми і перші оцінки здійснення // Економіка АПК. — 2005. — № 7. — С. 69—74.
8. Андрійчук В., Зубець М., Юрчишин В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. — К.: Аграрна наука, 2005. — 140 с.
9. Хорунжий М.Й. Капіталізація сільського господарства та сучасна державна аграрна політика України // Економіка АПК. — 2006. — № 7. — С. 64—67.
10. Родионова О., Борхунов Н. Крупный агробизнес в АПК: современные формы и эффективность // АПК: экономика, управление. — 2006. — № 4. — С. 28—30.
11. Ушачев И. Агропродовольственный сектор: основные направления и проблемы // Экономист. — 2006. — № 5. — С. 86—93.
12. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: ідентифікація і мотиви здійснення // Економіка АПК. — 2006. — № 1. — С. 40—54.

УДК 338.43.631.11

С.В. Климчук,

к. е. н., доцент,

Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Економічні перетворення в аграрному комплексі України зумовили трансформацію економічних відносин і виникнення нових форм господарювання. Зміни у формах власності й господарювання поки що істотно не вплинули на стабілізацію й інтенсифікацію галузі, не привели до появи ефективного власника. Виступаючи ініціатором, сценаристом і режисером реформ, держава не завжди послідовно спрямовувала трансформаційні процеси в регіонах, що визначило тривале існування «нічийної» власності й соціалістичних форм господарювання в особі колективних підприємств. Власні структури на місцях, що мали здійснювати реформи, діяли звичними для них командно-адміністративними методами.

Складна структура стримує процеси реорганізації аграрного сектору. Так, В.Е. Алексеєнков, аналізуючи досвід створення і функціонування об'єднань та підприємств, вказує, що акціонування є процесом визначення земельної й майнової частки кожного працівника у грошовому виразі при передачі її у приватну власність з одночасною видачею акцій і сертифікатів, що передбачає виплату дивідендів [1]. К.Е. Крищенко зазначає, що процес виділення частки працівникам у колективному майні підприємств є процесом персоніфікації власності [2]. П.І. Гайдучкий, приділяючи увагу індивідуальній власності, виділяє особливу її форму, характерну для сільського господарства — акціонерно-пайову [3]. Основним методом реформування власності в аграрному секторі економіки стало паювання і приватизація державної власності з подальшим акціонуванням. Така реорганізація в аграрному секторі послабила конструктивність реформ. Затяглися строки проведення цих

заходів, безконтрольно використовувалися фонди й ресурси. Це призвело до фінансової нестабільності сільського господарства, руйнування виробничого потенціалу. Нині структура недержавних сільськогосподарських підприємств зазнала істотних змін.

Станом на 1 грудня 1999 року найпоширенішою формою аграрних підприємств були колективні сільськогосподарські підприємства (КСП) — 64 %. За оперативними даними Міністерства аграрної політики, на виконання Указу Президента України № 1529 від 3 грудня 1999 року, станом на 19 травня того ж року 10,7 тис. недержавних сільськогосподарських підприємств реформовано в 12,8 тис. формувань із приватною формою власності на землю і майно (серед них створено 0,9 тис. селянських (фермерських) господарств).

З 11464 сільськогосподарських підприємств, землі яких були передані в колективну власність, у 11224 землі розпайовані. Тобто у 97,9 % господарств були визначені потенційні власники земельних ділянок. Аграрні підприємства перетворювали в приватні підприємства, господарські товариства (з обмеженою відповідальністю й закриті акціонерні) і сільськогосподарські виробничі кооперативи. У деяких випадках (13,2 % досліджених господарств) відбувся поділ підприємства на два формування або виділення селянського (фермерського) господарства. У жодному з досліджених підприємств не було виділено земельної ділянки для ведення особистого підсобного господарства.

Площа сільськогосподарських угідь у досліджуваних господарствах коливається від 1700 до 7300 га. Середня площа землі по вибірці становить 3160 га.

Діяльність новостворених формувань заснова на на орендних відносинах (крім кооперативів і аціонерних товариств). Так, якщо по вибірці розмір статутного капіталу підприємства дорівнює 26,8 тис. грн, то майно орендується на суму 4,7 млн грн у середньому на досліджуване підприємство. Таким чином, відношення власного майна до орендованого становить 1:175. Тільки в одному з підприємств земельна ділянка площею 8 га внесена у статутний фонд підприємства. Ця земля оцінена в 60 тис. грн.

Невеликий розмір власних активів новостворених сільськогосподарських підприємств не дає змоги їм залучати необхідні кредити, оскільки занадто незначною є застава. Однак розмір застави може бути збільшений за рахунок орендованого майна, що у разі неповернення кредиту може призвести до втрати орендодавцями свого майна. Ідеї про необхідність іпотеки орендованого майна вже кілька років обговорюються громадськістю.

Як правило, рішення щодо вибору організаційно-правової форми нового підприємства й кількості його засновників (керівника) приймалося за участю органів місцевої влади. У колективах реформованих підприємств провадилася роз'яснювальна робота щодо способу реорганізації, прав членів підприємств, особливостей договірних відносин і т.д. У деяких районах органи влади не давали дозволу створювати (реєструвати) будь-які форми крім приватних підприємств, товариств із обмеженою відповідальністю і фермерських господарств. Більше половини новостворених формувань стали правонаступниками аграрних підприємств. Ці господарські одиниці мали можливість списати суми заборгованості по оплаті податків і зборів (обов'язкових платежів) у бюджети всіх рівнів, Пенсійний фонд і Фонд соціального страхування відповідно до Закону України від 16 березня 2000 р. № 1565-111 «Про списання заборгованості по оплаті податків і зборів (обов'язкових платежів) платниками податків відповідно до реформування сільськогосподарських підприємств».

У становленні економічних відносин сільськогосподарських підприємств відносини власності на землю є визначальними. Тому земельна реформа — це головний чинник, що впливає на темпи й характер їхньої організаційно-правової реструктуризації. Сучасний етап реформування земельних відносин відзначається активізацією практичних перетворень в аграрному секторі й законодавчій роботі. Аналіз набутого досвіду і теоретичних підходів дозволяє окреслити коло невідкладних проблем і висунути пропозиції щодо їх вирішення.

Передача земельних ділянок у приватну власність окремим громадянам за умови збереження колективних форм господарювання роз'єднує суб'єкта власності та суб'єкта господарювання. Оцінка такого явища не може бути однозначною. З розвитком

орендних відносин, а надалі й ринку землі така «конфронтація» власників землі та суб'єктів господарювання може мати позитивні наслідки: на тлі конкуренції між орендарями землі (фермерами, колективними підприємствами і т.д.) з'являться передумови для підвищення ефективності використання земельних угідь, збільшення орендної плати за землю. Водночас відмежування підприємств — господарюючих суб'єктів від власності на землю позбавить їх можливості використати землю під заставу. Деякі автори пропонують використати як альтернативу заставу врожаю. Така пропозиція, безперечно, заслуговує на увагу, але не варто, очевидно, штучно обмежувати ринок застави землі, який може одержати розвиток із прийняттям закону про іпотеку.

Слід взяти до уваги, що земля, яка знаходиться у колективній власності й, по суті, є спільною частковою власністю власників земельних паїв, не повинна бути об'єктом застави. Розвиток права взагалі й земельного зокрема здійснюється в напрямі переходу від форм власності до інституту права власності як такого. Це, у свою чергу, припускає введення інституту права власності на землю юридичної особи. Саме в такому контексті земля підприємства може бути об'єктом застави. В майбутньому визначення земельних ділянок у натурі може зумовити появу такої проблеми як збереження в єдиному земельному масиві господарюючого суб'єкта орендованих ділянок. З розвитком орендних відносин активізується перехід земельних ділянок від одних орендарів до інших. Навряд чи можна очікувати введення ефективного механізму обміну земельними ділянками. У даному контексті потрібно відзначити вкрай слабкий захист прав орендарів землі в чинному законодавстві (в інших країнах орендареві як господарюючому суб'єктові надається ряд вагомих переваг).

Наведений перелік проблем трансформації земельних відносин не є вичерпним, але й він перекоонує у необхідності визначити концептуальні підходи до здійснення аграрних реформ. Мають бути розроблені механізми захисту господарюючих суб'єктів (орендарів) від динамічності землекористування й методичні підходи до обміну земельними ділянками, якщо є загроза порушення цілісності земельного масиву.

Оскільки значна частина земель у найближчі роки залишиться в колективній власності, необхідно підвищити гарантії захисту прав власників земельних часток (паїв). Господарська компанія є самостійною юридичною особою, тому у випадку її банкрутства стягнення по боргових зобов'язаннях не може бути звернене на землю, що перебуває в колективній власності іншої юридичної особи. При цьому за учасниками земельної компанії зберігається право виходу зі своєю земельною часткою. Така організаційна форма як перехідна має певну пере-

вагу й з погляду ефективного землевпорядкування, тому що дозволяє забезпечити поступове вилучення земельних ділянок, з урахуванням побажань їхніх власників щодо передачі в оренду тим або іншим господарюючим суб'єктам.

Має бути розроблена нова концепція, що враховує особливості приватизації природних або регіональних монополій, а також підприємств-галузей. Це зумовлено тим, що від нової концепції до реального продажу об'єктів або інших форм роздержавлення проходить тривалий час, оскільки необхідно попередньо створити принципово нову правову базу, сформувані нові інститути контролю й регулювання природних монополій.

Технологічна деградація галузі триває й тепер. У плані трансформаційного періоду рівень сільськогосподарського виробництва в Україні знизився майже вдвічі.

Систематично здійснюване практично безконтрольне вилучення доходів аграрної сфери не супроводжується відповідними відрахуваннями в бюджет, що знижує його наповнюваність і стабілізаційну роль для сільського господарства. Кошти від фінансових операцій не надходять у місцеві бюджети, а це означає, що на всіх рівнях по вертикалі державного

устрою спостерігається зниження доходів від сільського господарства. У поєднанні з постійним диспаритетом цін це визначає неадекватну окупність капіталу, порівняно з іншими галузями національної економіки. Невідкладним має стати прийняття конкретних рішень щодо виходу із ситуації, що склалася, а також заходів щодо зміцнення реального власника й визначення його вирішального впливу на формування аграрної політики в країні.

Список літератури

1. Алексеев В.Е. Организация ассоциации предпринимателей в сельском хозяйстве // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2001. — №12. — С. 18—22.
2. Крищенко К.Е. Роздержавлення власності в умовах України // Фінанси України. — 2003. — №3. — С. 11—21.
3. Гайдуцкий П.И. Организация акционерных и паевых обществ: Практ. пособие. — К.: УСХИ, 1992. — 211 с.
4. Амбросов В.А. Трансформационные процессы в аграрной сфере региона // Экономика АПК. — 2001. — № 2. — С. 66—70.
5. Саблук П.Т. Фінансові відносини в АПК. — К.: Освіта, 1999. — 275 с.
6. Пугачёв Н., Пугачева Е. Реформирование аграрных предприятий: достижения и проблемы // Экономика. — 2003. — №17. — С. 12—15.

УДК 664.1:334.761

О.М. Рибаченко,

аспірант,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ТРАНСФОРМАЦІЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН У БУРЯКОЦУКРОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ

Стихийний процес приватизації цукрових заводів Вінниччини у 1995-1997 рр. спричинив перехід підприємств у власність різних фінансово-промислових структур. Незадовільний фінансово-економічний і матеріально-технічний стан нових господарюючих суб'єктів, а також неефективна управлінська політика нових власників прискорили й наближують процес банкрутства й руйнацію переробних підприємств. Як наслідок, станом на 2006 рік цукрова галузь Вінницької області налічувала 27 підприємств із 39, які функціонували на початок 90-х років минулого століття. Бершадський, Гніванський, Гонорівський, Соснівецький, Чечельницький, Чорноминський, Шпиківський, Ялтушківський цукрозаводи, сумарна потужність яких становить близько 20 тис. тонн сировини на добу, ліквідовані без права відновлення шляхом демонтажу устаткування на металобрухт. Причому купувалися ці заводи за часів гіперінфляції в Україні, тому доходи колишніх власників у кілька разів перевищують затрачені кошти. Розукомплек-

товано ще чотири цукрові заводи (Ольчедаївський, Соболівський, Скоморошківський, Деревчинський), повна ліквідація яких планується найближчим часом. Робота шести переробних підприємств області законсервована через зміну власників або відсутність обігових коштів для початку нового сезону.

Нераціональна управлінська політика, постійна зміна керівного складу підприємств зумовила погіршення їх фінансово-економічного стану і банкрутство понад 20 з них, що у 1999—2003 рр. призвело до подальшого перерозподілу власності у цукровій галузі Вінниччини. Нині, незважаючи на наявність в області відомих у ділових колах власників, процеси, пов'язані з перепродажем, штучним банкрутством стали переважаючими для цієї сфери економіки регіону.

Крім вищезазначених підприємств, що знаходяться у стані консервації, під загрозою ліквідації такі економічно відсталі цукрозаводи як ТОВ «Агроцукор», ЗАТ «Прилукуктваринмаш-холдинг», ТОВ